

Rideg István

A rendszerváltás előtti évek Körmendi Lajos *Körúti béke* (1984) című versében

Ilia Mihálynak, Alföldy Jenőnek és Selmeczi Editnek

A *Körúti béke* először az Alföldben jelent meg 1986 januárjában. Saját elmondása szerint Ilia Mihály ezt olvasva azt írta neki egy levelezőlapra, hogyha semmi mást nem írt volna a korról, csak ezt, akkor is beírta volna a nevét a magyar irodalomtörténetbe.

Az *Eső* Körmendi-émlékszámában Jenei Gyula sommásan jegyzi meg: „egyik legjelentősebb Körmendi-vers, amely életmetaforaként értelmezhető, erőteljes politikai felhanggal.” (1.)

Szepes Erika ugyanitt már sokkal több figyelmet szentel a versnek, álidillnek nevezi. Kimondja: „a korszakmeghatározó versek egyik legremekebb darabja: *állókép*, amelynek állóképjellegét nemcsak az állást-álldogálást kifejező igék halmozása (maga az *állni* ige 6-szor, a helyben toporgást jelentő

>váltogatom a lábamat<, >bámulok<, >számolgatják a vézna perceket<= álló idő; a >béna borzalom<= mozdulatlanság és társaik) adják, hanem a végig következetesen tartott *jelen idő*, a változatlanság. Mi: > Állunk. Csak az idő szalad.< - mondja Körmendi. S az utolsó mondat ismét telitalálat: > Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.< Ama hírhedt három T, a lazuló szigor és a szűken adagolt lehetőségek ideje, a pangás korszaka. A látszat-szabadság korszaka: 1984.” (2.)

Vasy Géza még pontosabban fogalmaz. „A (...) *Körúti béke* (...) nem az idillt mutatja. Körmendi képzete a lét patthelyzete, s ezt képileg egy végtelenné merevített perctörédék ragadja meg, amelyben a közlekedési lámpa éppen sárgát mutat, tehát mindenki áll és vár, de semmi nem történik. >Csak az idő szalad. /Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.< Kell-e mondani, hogy nem csupán nemzedéki, de korélmény is volt ez 1984-ben?” (3.)

Alföldi Jenő is kinyilvánítja: „Magvasabb diagnózist még nem olvastam a nyolcvanas évek állapotáról.” (4.)

Valóban, a *Körúti béke* a rendszerváltás előtti korszak legértékesebb exponálásai, magyarázatai közé tartozik. Nagyvers. Elégia. Azt fejezi ki, hogy állóképpé merevedik a lehetőség, és a „köztes állapotban” a lélekállapotból léthelyzet lesz, Magyarország korés kórképe: „*Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.*”

A *Körúti béke* mindvégig kosztolányisan tépelődő modorú. Ebben a *Hajnali részegségre* (1933) hasonlít. Ezt a morfondírozást kitűnően lehet tolmácsolni. Nemcsak azért, mert jó, pulzáló a ritmusa: a hosszú sorokat négyszer rövid sorok („*sárgát/ mutat*” – „a

sárgát lesik” – „Fázik a kezem.” – „sárgát/ mutat”) választják el egymástól, hanem azért is, mert a sorvégi összecsengések rendje szerinti kezdeti ölelkező rímeltetés („lámpa” – „sárgát”- „mutat”- „hátha”) után páros rímű sorok állnak be, amelyek időnként a korábbiakhoz is rímelnek. A versen végigfutó, összetartó rím-inda a hangzás minősége szerint is rendkívül választékos. A rímkombinációk a tömörszerű 42 soron át alakítják a vers zeneiségét.

A vers kezdetén egy egymásnak némileg „kancsalító” szópárt („sárgát” – „mutat”) átölel egy magánhangzós asszonánc („lámpa” – „hátha”). A „mutat” azonban nemcsak „kancsalít”, hanem magánhangzós asszonáncban össze is cseng az öt átölelőkkel („lámpa” – „mutat” – „hátha”). Sőt: tiszta rímmel kapcsolódik még az ölelkező rímet követő három sorvégi szóhoz is („mutat” – „lábamat”- „államat” – „felett-alatt”). És még tovább: magánhangzós asszonánccal a „Nap” szóhoz.

A hangzás minősége szerint a „lábamat” és az „államat” tiszta rímmel és magánhangzós asszonánccal kapcsolódik egymáshoz. Hozzájuk tiszta rímmel és magánhangzós asszonánccal társul a „felett-alatt”. A „felett-alatt” és „a Nap” kapcsolódása magánhangzós asszonánccal történik. Az „elvettem” és a „mellettem” tiszta rímmel cseng össze. Tiszta rímű a „lesik” – „esik” páros. A hangzás minősége szerint tiszta rímű és magánhangzós asszonáncú a „szebbeket” – „melleket”. Tiszta rímű és tiszta asszonáncú az „okom” – „málnabokrokon”. Tiszta rímeket mutat a „kutat” – „mutat”, a „vének” – „hazamennének”. Magánhangzós asszonáncok és tiszta rímek következnek a „kezem”- „lesem”, a „duzzadó halom” – „béna borzalom”, a „hecceket”- „perceket” párosokban. Tiszta asszonánc és tiszta rím hallható a „fagyok”, „vagyok” szavak összecsengésében. Magánhangzós asszonánc a „nap” – „visszatolat”. Tiszta rímű a „kollégista lány” és az „is talány” kapcsolata. Ez egyébként a hangegyezés terjedelme szerint három szótagos mozaikrím, és a rímhívó és a rímválasz szavai más-más törésvonal mentén rendeződnek. Tiszta asszonánc és tiszta rím hallható a „vonat” – „arcomat” összecsengésben. Magánhangzós asszonánc és tiszta rím van a „falán” – „haján” párosban. Tiszta rímű a „halált” és a „vált” összecsengése. A „falán” – „haján”- „halált” – „vált” – „sárgát” egymással közösen is összecsengenek. A „sárgát” két hanggal, magánhangzós asszonánccal kapcsolódik, ötödiknek az előtte rímelő négy szóhoz. A „szalad” – „szabad” kapcsolata a tiszta rím és a magánhangzós asszonánc együttes összecsengése. A „mutat” a vers zárlatában is hasonlóan viselkedik, mint a vers nyitányában, azaz itt is rímel az utána következő sorvégi szavakkal: „mutat” – „szalad” – „szabad”. Itt tiszta asszonáncban csengenek össze a szavak.

Az elégia groteszk látásmódja fokozatosan mélyül el, oly módon, hogy Körmendi felgyorsítja az időt, és így az életérzések, életjelenségek, az életlehetőségek folyamatos és fokozatos pusztulását állítja elénk. A költői én és környezete sorsa, a „pihésedő állú” kamasz és a csitri „zöldszemű lányok” élete együttesen az enyészetbe hullik. Mindenki megvénül, mindenki elhasználdódik: „erős szőrök dárdái ütik át arcomat”, és „már havat látok a lottyadt lányok haján.”

A vers mindvégig jelképes, szerkezete mindvégig aláhulló, akárcsak Ady verse, *A magyar Ugaron* (1905). A szépre, szerelemre éhes fiú - „homlokom felett-alatt, / akár egy glória, tündöklék a Nap” – képzeletében ott lebeg a szerelmi megvalósítás vágya : „A lányokat bámulom, a szebbeket, / a körtekemény melleket, / s az éjszakára várni támad száz okom, / csemegézni szoknya-mélyi málnabokrokon.” Ám a „közlekedési lámpa” folyton csak „sárgát mutat.”

A vers jó feléig, a 24. soráig még mintha egy valós közlekedési lámpáról lenne szó. Ugyanis az „és járdára rognak a fáradt vénék / az elhasznált asszonyok már hazamennének” mondatokban még akár a valós időt is érzékelhetjük. Még a költői én is kamasz, még mindig leskeli a lányokat: „de hiába blúzuk alatt a két duzzadó halom, / ha előttünk ez a sárga, béna borzalom”. A 24. sorban azonban az „előttünk ez a sárga, béna borzalom” kijelentés hirtelen mély szakadékba löki a verset. Itt döbbenünk rá, hogy egy kozmikus tárgított tragédia szemlélői vagyunk.

A 25. sortól kezdve már minden „hoppra” előregszik. A lányokból már megviselt, a szerelemtől elfordult asszonyok lesznek. Egy ideig még talán áltatják magukat a költői énnel együtt: „már nem értik a pajzán hecceket, / csak számolgatják a vézna percek, / mosolyukat szétdúlták a fagyok. / Azt hiszik, ők még ők, s én még én vagyok.” Az élet erodálódása megállíthatatlan lesz. Már nemcsak a napszak változik („már nem süt, nem esik”), mint a vers első felében, hanem az évszak is: „jön a tél, megy a nyár, akár egy vonat.” Ez a bravúros időjáték a „valóságos” időbe csúsztatja vissza a „megélt” időt is, de úgy, mint egy emberöltő életszinopszist.

A groteszk versbeli elmélyülését fokozatok mutatják. A „közlekedési lámpa” hétköznapi sárgájából, „a nem tilos, de nem szabad” alapjelentéséből először ellenséges többletjelentésű „sárga, e béna borzalom” lesz, aztán „a közénk dermedt sárga is talány”, és végül, miután az egész élet erodálódott: „A lámpa nem vált, / sárgát / mutat. Sárgát. Állunk. Csak az idő szalad. / Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.” Az egyszerű, mindennapos, hétköznapi várakozásból országos, sőt „világméretű”, totális tehetetlenség, benuhátság lesz. Az egyszerű lélekállapotból általános, válságos létállapot. Innen nézve visszafelé: még a verskezdet is („A közlekedési lámpa / sárgát / mutat”) sajátos politikai céltatot kap.

1984-re már a keleti blokk, a szocialista béketábor, élén a Szovjetunióval, általános gazdasági, társadalmi és politikai válságba süllyedt. A politikai válságot elmélyíti, hogy 1982. november 10-én meghalt a szovjet főtitkár, Brezsnyev. Az utóda Andropov, majd 1984. február 9-étől Csernyenko lett. Közben, 1983. március 23-án Reagan amerikai elnök úrbéli fegyverkezési programot, úgynevezett „csillagháborús” tervet jelent be. Amikor 1985. március 10-én meghal Csernyenko is, utána Gorbacsovot választják meg főtitkárnak.

Körmendi 1984-ben pontos szeizmográfként érzékeli, hogy a magyar uralkodó elit hatalomféltő, kivárá taktikája mennyire káros. A címbeli „béke” akár a Szovjetuniótól

való békés leválás előérzetének baljós megjelenése is lehet. Körömdi elégedetlensége, elkeseredése hasonló a barátja, Nagy Gáspár elkeseredéséhez, aki majd ezután írja meg a *Múlik a jövőnk* (1987) című versét. Körömdi politikai helyzetértékelését, rossz közérzetét hatásos szépirodalmi nyelvre fordítja. Mivel úgy látja, hogy megint a népe, a magyar nép életlehetőségei szalajtódnak, a *Körúti béke* című elégiában az ódát, de legalábbis dalt érdemlő fiatal, szerelmes, „életes” érzéseket, vágyakat a vers második felében elégikus-tragikus befejezés váltja fel. Még az egymással alliteráló szavak szóláncán belül is megmutatkozik ez az aláhulló szerkezet. Ezt erősítik - egyre intenzívebben - például a vers *h*-s alliterációival összekapcsolt szavainak jelentései. Ezek a 24. sorig még szinte egyensúlyban vannak: „hátha” – „homlokom” – „hisz” – „**hazamennének**” – „**hiába**” – „halom”. A 24. sor után azonban egyre inkább aláhullók a jelentések: „hecceket” – „hiszik” – „**hasadnak a házak**” – „**havat**” – „haján” – „**halált**”. De ugyanígy figyelmet érdemel a vers *sz*-s alliterációjú szósora is. A 24. sorig a „szemem” – „szebbeket” – „száz” – „szoknya-mély” szavak sorakoznak. A 24. sortól viszont a „számolgatják” – „**szétdúlták**” – „szőrök” – „szülést” – „**szalad**” – „**nem szabad**” szavak. A vers kulcsfogalma, a metaforikus „sárga” a 24. sorban, ahol egyértelműen „megfordul” és zuhanni kezd a vers, egy hiperbolikus erősítéssel újabb metaforikus többletet kap: a „sárga” metaforája a „**béna borzalom**” lesz. A „**béna borzalom**” az elégia leghatásosabb alliterációja.

A *Körúti béke* az 1984-es év legjelentősebb Körömdi-verse, és jelentőségében az eddig írt legnagyobb verseihez, a *Mifelénk* (1981) és a *Ló a mecsetben* (1982) című ciklusaihoz fogható. A verset a Karcagi Nagykun Református Gimnáziumban nagyon szeretik. Domján Sándor, a gimnázium tanulója 2010-ben az Országos Áprily Szavalóversenyen Debrecenben III. helyezést ért el vele.

Körúti béke

A közlekedési lámpa

sárgát

mutat.

Állok. A zöldet lesem: hátha.

Míg a járdaszélen váltogatom lábamat,

kirakatban nézem pihésedő államot,

s homlokom felett-alatt,

akár egy glória, tündöklök a Nap.

A lámpa nem piros, nem zöld. Szemem elvettem,

hisz zöldszemű lányok melletttem

a sárgát lesik,

s a napot, az eget: már nem süt, nem esik.

Állok. A lányokat bámulom, a szebbeket,

a körtekemény melleket,
s az éjszakára várni támad száz okom,
csemegézni szoknya-mélyi málnabokrokron...
Amíg képzeletem ott alant kutat,
a lámpa még mindig sárgát mutat,
és járdára rognak a fáradt vénék,
az elhasznált asszonyok már hazamennének.
Fázik a kezem,
ám egyre a lányokat lesem,
de hiába blúzuk alatt a két duzzadó halom,
ha előttünk ez a sárga, e béna borzalom.
Állnak, már nem értik a pajzán hecceket,
csak számolgtatják a vézna perceket,
mosolyukat szétdúlták a fagyok.
Azt hiszik, ők még ők, s én még én vagyok.
Mióta állok? Ez még a mai nap?
Vagy csak a tegnapi visszatolat?
Ahogy egykor a sok csitri kollégista lány,
úgy a körénk dermedt sárga is talány...
Jön a tél, megy a nyár, akár egy vonat,
erős szőrök dárdái ütik át arcomat,
mély repedések hasadnak a házak falán,
már havat látok a lottyadt lányok haján...
Állunk a járdán, várunk szülést, halált,
várunk pirosat, zöldet... A lámpa nem vált,
sárgát
mutat.
*Sárgát. Állunk. Csak az idő szalad.
Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.*
(1984)

Jegyzet

1. Jenei Gyula: „*Én már kivert kutya is itt akarok lenni*”. A *Barbaricum* otthonossága Körmendi Lajos munkásságában. Eső. 2005. nyár. 110.
2. Szepes Erika: „*Jó volt köztetek?*”. Körmendi Lajos *rejtett és vállalt vallomásai*. Eső 2005. nyár. 49.
3. Vasy Géza: Körmendi Lajos: *A gyökeres állat*. Forrás. 1993.9.91.
4. Alföldy Jenő: *A Barbaricum költője*. Körmendi Lajos verseiről. Eső. 2005. nyár. 46.

Kántás Balázs

A történelem mögöttes tartományai – akkor és most?

– *Értelmező sorok Bíró József PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM című verséhez* –

Bíró József

PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM

- az 1956os forradalom és szabadságharc mártírjainak emlékére -

röptet ... a szél ... kócpihéket
 ... - *jegenyék csúcs – magasában* - ...
 festek egünkre – ... – álomi – kéket
 ... s - *átkelni* - ... csónakot ... százat ...

cellája mélyén kushad ... *a NYÁR*
 ... áristomában ... *az ŐSZ is* ...
 EGYIKNEK ... - *megváltó* - golyó – halál
 ... MÁSIKNAK ... bitófa ... (- *kőris* -) ...

lelövetettek – ... – felkötöttettek
 ... – : jeltelen – sírjaik ... *sírnak* ...

s *tí* ! ... ha 'kik gyertyát gyújtani mertek !?
 ... – : ... *hány arca van még* ... a ... *kínnak* ... ?

(1986)

Bíró József **PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM** – *Béke nektek ... béke veletek*
 – című verse a kortárs magyar közéleti költészet lenyűgöző, páratlan gyöngyszeme.

Habár a szöveg 1986-ban, az 1956-os forradalom és szabadságharc harmincadik

évfordulójának alkalmára íródott, az elmúlt huszon-egynéhány év nem erodálta, erejéből, aktualitásából mit sem veszített.

A vers nyitóstrófája első olvasásra látszólag nosztalgikus-idillikus képsort tár az olvasó elé, habár a *kócpihék* víziója a jegenyefák *csúcsmagasában* értelmezhető akár borús előjelként is – talán éppen az akasztásokhoz használt kötelek szöszmaradványait fújja a szél, a jegenyék pedig nem mások, mint akasztófák. Ez azonban nem egyértelműsíthető, így az interpretáció a mindenkori befogadóra hárul. A hihetetlenül tömör két kezdősor után szólal meg a lírai beszélő egyes szám első személyben: *álomi – kéket fest az égboltra és csónakokat, az átkeléshez*. Álomszerű kékség tételeződik a sötétlő (?) égbolt ellenpontjaként – itt maga a költői beszélő lép fel a tények/képek megváltoztatásának intenciójával. A csónakok nyilván a túlvilágra való (csendes) átkelés eszközei. A lírai beszélő kegyeletet gyakorolván lép be ezen sejtelmes, békés, második-harmadik látra azonban baljósnak tárulkozó létképbe – felülbírálja az áldozatok felett kimondott ediktumot, s afféle szentségtörő gesztussal, nem várt teremtcselekedettel megadja nekik a már rég' kijáró végtisztességet. Mintegy rehabilitálja őket. Megváltoztatja az előre kitervelt ítéletek gyalázata nyomán haragját mutató égsszín, s metaforikusan rendelkezésükre bocsátja a túlvilágra, a mennybe lehető átkelés szimbolikus eszközeit. A *száz csónak* megjelenítése tehát *tovább sűríti az atmoszférát* – tömeges kivégzéseket, tomboló vérengzéseket sejtet, ám a prédául dobottak, mert másként nem, hát a költői beszéd teremtőereje révén részesül(het)nek *az idéző-gyász méltóságában*.

Ha egyszerű referenciális olvasatra teszünk kísérletet, mondhatnánk talán kissé banálisan, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírhalált halt hőseiről van szó már a vers első strófájában is, hiszen a költő programszerűen kinyilatkoztatja, hogy művét nem titkoltan a forradalom harmincadik évfordulójára írta. Igen, ez az értelmezés természetesen helytálló a maga szintjén, de meglehetősen keveset mondana a vers, ha az interpretációs lehetőségek ennyiben kimerülnének. Azonban sokkal összetettebb, mélyebb üzenettel van dolgunk. Nem beszélve arról, evidensen más konnotációkat hordozott e vers a keletkezése idején, 1986-ban, és attól részben eltérő, további fontos másodlagosságokat is *magáénak könyvelhet el* a rendszerváltozás (?) utáni értelmezési horizontban, immáron évtizedekkel a megírását követően.

Azonban, hogy elmélyülhessenek az interpretációs lehetőségek, eme felvezetés után most lépünk tovább, s vizsgáljuk meg, gondoljuk át, *fejtsük fel* a második versszak mondandóit.

Az antropomorfizált, valamint tipográfiaileg is kiemelt toposzok, a *NYÁR* és az *ŐSZ* stílszerűen *cellában és áristomban kushadnak* – az egyiknek *golyó – halál* jut, a másiknak pedig *bitófa ... (- kőrís -)*. A halál ez esetben, nem meglepő módon : megváltás. Bíró József költői beszélője nem magyarázza túl a dolgokat. Ép-

pen annyit mond, amennyit kell. Két antropomorfizált évszak, két egyszerű költői toposz, a virágzást, újrakezdést, ifjúságot, reményt, kiteljesedést ígérő **NYÁR** és a lassú elmúlást, hanyatlást, befejezést, de legalábbis a folyamatok megnyugvását, lelassulását sugárzó **ŐSZ**, – *mindketten* halálra ítéltettek, és cellájuk mélyén várják a diktatúrákra (és persze a világtörténelemben tulajdonképp általánosan) oly jellemző két sztereotip kivégzési módszert, a kötelet és a golyót. És ehelyütt vonatkoztatassunk el attól a referenciális olvasatot sejtető egyszerű ténytől, hogy az 1956-os forradalmat történelmi ismereteink alapján köztudottan az ifjúság (**NYÁR**) robbantotta ki, az események ideje pedig októberre (**ŐSZ**) esett. Szó van erről is, hiszen a vers semmit sem véletlenül avagy taláalomra közöl velünk, természetesen a referenciális olvasat primer szintje ezúttal, amint másutt szintén, igaznak bizonyul. A szöveg mélyebb struktúrájában azonban szó van valami másról is: a két *véglet*, nem csupán két, a pőreségig egyszerű és elcsépelet toposz, de a generációk, nemes egyszerűséggel a fiatalok és öregek megtestesítője. Egy általánosabb, egyetemesebb szinten a szöveg antropomorfizált toposzai arra utalnak, a történelmi traumák terheinek elviselése nem csupán egyetlen nemzedék kitüntetett sajátja, – nem kizárólag egyetlen korosztály életére, világlátására nyomja rá bélyegét, amiképpen az 1956-os forradalom bukása sem, *feldolgozni* pedig máig napig sem sikerült. Történelmi perspektívából szemlélve a dolgokat, 1986-ban hangsúlyozottan más volt a helyzet, mint mostanság, – ám máig jellemző a teljességigénnyel kibeszélhetetlenség, ugyanakkor a történelmi emlékezet kipusztíthatatlansága és a még közöttünk élő hősök példája továbbra is aktuálisnak teszik a hiteles megszólalásokat, kitörölhetetlenül a kollektív memóriába vésve azokat. A mártírium abszurd módon megváltásként értelmeződhet, ugyanis a forradalom leverésénél talán még súlyosabb történelmi tapasztalat volt, ahogyan a diktatúra évtizedei alatt torzítottak, hamisítottak, hazudtak. A vers történelemolvasatában groteszk módon *jobban járt*, aki a harcokban vagy akár később, halálraítéltként lelte végét, mint aki túlélte az üldöztetést, s idővel fogságából szabadulván, élete végéig arra kényszerítettett, hogy másként lássa, értelmezze a személyesen megélt történelem adott helyen és időben igencsak világos összefüggésrendszerben értelmezhető eseményeit, ellentmondjon tapasztalatainak, emlékeinek. Többnyire csak azok maradtak, azok maradhattak makulátlanul *tiszták* és a teljes rehabilitációra érdemesek, akik meghaltak mindazért, amiben sokmilliónyian őszintén hittek.

Égre kiáltó bűn a forradalom és szabadságharc résztvevőit halálba hajszoló bűne, de nem elhanyagolandó azok *sara* sem, akik több mint harminc éven átívelően meghamisították a magyar történelmet, közönséges hazugságok elfogadására, el nem követett, meg nem esett cselekedetek bevallására kényszerítették embereket. Mit sem számított az igazság, minden azon múltott, milyen megvilágításba kell helyeztessenek a történelem *tényei*. Természetesen egy percig sem

kérdéses, ki(k)nek a kezében futottak össze a korabeli tömegtájékoztatás, továbbá az informális *tájékoztatás* pártállami szálai.

Olvastomban a vers a forradalom (külső segítséggel való) leverésén túl, az arról mint nemzeti tragédiáról való pusztá megemlékezésen is túl, erre a sokkal nagyobb szabású, ördögibb, befogadhatatlanabb tény-konglomerátumra is felhívja a figyelmet, s ez a több mint emberöltőnyi időt meghatározó hazugságáradat, s az olajozottan működő diktatúragépezet óriási roncsolást végzett a kollektív emlékezetben. Végtére, nem pusztán az elítéltek egyéni sorsáról van tehát szó e pár veretes lírai sorban, – hanem arról hasonlóképpen, miként vették el a magyarságtól hősi halottai nyílt gyászolhatóságának esélyét.

Ezt az értelmezési lehetőséget – a legsúlyosabb szavakkal, mesteri költői fokozással – megítélésem szerint éppen a vers harmadik egysége, az utolsó négy sor tematizálja és konkretizálja. Vessünk hát *elidőző pillantást* a záró sorokra is a lehető legközelebből.

Meggyilkolt emberek jeltelen sírjai. Ha ismételten a referenciális olvasatot szeretnénk először játékba hozni, hogy *rajta túl* mélyebb értelmet is feltárhassunk a szövegben, nos, közhelynek számító tudásként említhetjük, hogy a politikai okokból kivégzettek holttestét a kommunista diktatúra évtizedei alatt általában jeltelen tömegsírokba temették. *A jeltelen sírok*, az áldozatok sírjai még évtizedek múltán is *sírnak*, azaz nem hagyják felejtetni a tragédiát, éberem, ébren tartják az esendő emlékezetet. Az utolsó előtti sor ugyanakkor (s itt mindenképpen hangsúlyoznunk kell a keletkezés idejét: 1986) váratlan fordulatot tartogat. A költői beszélő egyszer csak szinte dühkitörésszerű aposztrófával él – megszólítja azokat, akik *gyertyát gyújtani sem mertek* a jeltelen sírokban nyugvókért. „*ti!*” – ennyit tudunk meg *róluk*, az aposztrófénak nincsenek ennél konkrétabb címzettjei, referenciája. A névmás feloldása az olvasó feladata.

1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulójának idején s a jól érzékelhetően agonizáló rendszer számított óráiban ugyan nagyon óvatosan, de már lehetett szót ejteni és emlékezni az úgynevezett *ellenforradalomról*, s kezdtek feltűnni, előrukkolni, akik a lehető változások előszelét megorrontva, az életüket eladdig meghatározó elveiket megtagadva, a diktatúrában vállalt szerepüket teljességgel semmisnek tekintve, szégyentelenül, gátlás nélkül, arcátlanul beálltak az emlékezők, *ad absurdum* a túlélő forradalmárok sorába.

Így aztán a rendszerváltozás hajnalán (itt bizony elengedhetetlenné válik a referenciális olvasat) hirtelen és gyanús mértékben megszapordtak 1956 tisztelői, önkéntes örökösei, az eladdig különös módon sosem látott harcos hősök. Nekik, a jól megfontolt érdekeiktől vezérelten szentségtelenítőknek-álcásoknak adresszáltatik hát az indulatos, jogos számonkérés, egyúttal rezignált megszólítás. S ez az a sor, amely olvasatom szerint a vers keletkezésének huszonhét éves

távlatából is kivételes átütőerőt, óriási aktualitást ad a szövegnek. E vers időket átívelően *beszél* azokhoz, akiket már **akkor is** megszólított, – hiszen a 2010-es évek Magyarországon is itt járnak közöttünk *az affélék, régi motorosok*, akik az 1956-os forradalom és szabadságharc minden tekintetben való részeseinek, letéteményeseinek, rehabilitálóinak, újraértékelőinek kiáltják ki magukat azzal párhuzamosan, hogy a hiteles tanúk, túlélők egyre kevesebben vannak, a vitathatatlan tények pedig mindinkább megfakulnak az emlékezések vásznán.

Bíró József verse a tisztán-láttatás és tiszteletadás igényén túl arra is figyelmeztet, hogy akár konkrétan 1956, de más sorsfordító események is általánosságban mindig és mindenütt eszközzé tehetőek, hogy **az egyesek** a közösségekre kéretlenül ráterhelhessék privát érdekeiket, így legitimálván azokat. Ha illusztrálni szeretnénk a dolgot, elegendő csupán a 2006-os hazai, igencsak ellentmondásos, az azóta is heves kirohanások által övezett utcai zavargásokra utalnunk és a rendőrség vitatott, brutális fellépésére gondolnunk. No és persze arra, milyen politikai *alkulatok*, milyen ideológiai elveket vallók próbálták meg mindenáron párhuzamba állítani, az egyébként pont a forradalom ötvenedik évfordulóján elharapódzó zavargásokat magával 1956 szellemiségével.

A költői beszélő verse utolsó sorában joggal teszi fel tehát a súlyos, viszontválaszra persze számot nem tartó kérdést: ***hány arca van még a kinnak?*** Azaz: nem elég, hogy anno az események úgy alakultak, ahogyan, s nem elég tehetétel az emlékezés kínja, fájdalma sem? ... – *stb.* Azonban amikor valahára valami aprócska esély mutatkozott a (valós) történések és az áldozatok rehabilitációjára, egyesek ([nem is oly kevesek) számára a már megszokott természetességgel, egyértelműen előbbre sorolódott a múlt nyilvánvalóan érdekorientált manipulálása? Bíró József verse egyebek mellett ezt a kérdést is felvetette 1986-ban, a rendszerváltoztatást megelőző időszakban, akkoriban persze paradox módon még mit sem lehetett látni a húsz-harminc év múltán elkövetkező jövőből. Eredeti intenciója (kérdés marad persze, szerencsés-e a szerzői intenciót bevonni az interpretációba, főleg ilyen, viszonylag nagy időbeli távlatból?) szerint a szöveg minden bizonynyal *emlékezni* akart *akkor és ott*, amikor a hatalom korlátozta mértékig, ám végre lehetőség adódott legalább főt hajtani, s csak másodsorban utalt azokra, akik már *akkor és ott* is a maguk kényére formálták, alakították a közelmúlt történelmét, mondjuk így, már akkor is „*sajátosan értelmezvén azt*”. Majd’ harminc év nagy változásokkal (?) teli távlatában, a mindössze tizenkét soros vers mégis jóval (már-már profetikusan) túlmutat a keletkezés idejének textuális önmagán.

„***hány arca van még a kinnak?***” – vetődik fel a kérdés *itt és most*, 2013-ban, Magyarországon. Bíró József **PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM** című verse nem csupán merész megemlékezés-poéma az 1956-os forradalom mártírjairól a rendszerváltás előtti esztendőkből, jól kimutathatóan nagyságrendekkel több annál.

Kíméletlen kordokumentum, kérlelhetetlen őszinteséggel megszólaló költői (elő-) jegyzet az úgynevezett rendszerváltozás margóján, s érvényessége máig töretlen. Sőt, látva a történelmi emlékezet hasadásait, kopásait, torzulásait és alkalmankénti tudatos (*el*)torzításait, illetve, az éppenséggel dokumentált, dokumentumokkal egyértelműsített események *sajátos (újra)*értelmezéseit, pillanatnyi, kérészerűtől előnyökre konvertálását, a vers utolsó sorai, az érckemény aposztrófé és a megválaszolatlan-megválaszolhatatlan *végző* kérdés, bizonyosan mondhatjuk, talán fájóbb aktualitásokat hordoznak napjainkban, mint ...

Úgy *szólani* valamiről, egy a megírás időpontjában elementárisabbnak tűnő, tiltott, látszólag élesebb aktualitást feltételező *témáról*, hogy a szöveget sokkolóan-súlyosabb, erőteljesebb jelentések gazdagítják a keletkezés filológiai tényét követően évtizedekkel, mint akár annak előtte, ez mindenképpen igen jelentős művészi teljesítmény. Tehát elemzői felelősséggel kimondhatjuk, az egyetemesség költői igényét mértékül állító, s egyúttal azt önreferenciális módon be is teljesítő irodalmi műről van szó.

Bíró József a magyar neoavantgárd poézis kimagasló alkotója. Észrevételem szerint ez az egyik legpontosabb, legszigorúbb, legátütőbb, hatalmas erővel visszhangzó *szövege*, amely évtizedekkel születését követően is teljes joggal formál igényt arra, hogy a 2010-es években reneszánszát élő magyar (politikai-)közéleti költészet kiemelkedő alkotásaként olvassuk.